

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

РУМИК ІГОР ІВАНОВИЧ

УДК 338.439.02 (06)

**ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В УМОВАХ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі національної економіки та фінансів Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК».

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Грушко Віктор Іванович,
ВНЗ «Університете економіки та права «КРОК»,
завідувач кафедри національної економіки та фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НААН,
Лупенко Юрій Олексійович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН України,
директор

доктор економічних наук, професор
Талавиря Микола Петрович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування МОН України,
директор НДІ економіки і менеджменту

доктор економічних наук, доцент
Федун Ігор Леонідович,
Київський національний торговельно-економічний
університет,
професор кафедри світової економіки

Захист відбудеться «22» вересня 2020 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.130.01 Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, ауд. 245.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32.

Автореферат розісланий «20» серпня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Н.М. Літвін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трансформаційні процеси в національній економіці, інтеграція України до європейського економічного простору, глобалізація світових процесів, поява нових викликів і загроз все більше актуалізують питання продовольчої безпеки та вимагають нових підходів до її вирішення. Сучасна система забезпечення населення продовольством є складною та глибоко інтегрованою, такою, що розвивається в умовах високої конкуренції, швидких і важкопрогнозованих ринкових змін, інтенсивної модифікації товарних ринків, накопичених десятиліттями невирішених проблем в аграрному секторі.

Населення в світі збільшується швидкими темпами – до 2050 року за оцінками ООН воно досягне понад 9,7 млрд чоловік. Разом з тим, питання продовольчої безпеки залишились до кінця не вирішеними ні на світовому рівні, ні на рівні окремих країн. Вони набувають усе більших масштабів, у першу чергу через військові конфлікти, епідемії та пандемії, кліматичні зміни. На перший погляд вирішення проблеми продовольчої безпеки досить просте, але, насправді, за нею знаходиться складний біоекономічний, соціальний і політичний феномен, який не вдається розв'язати вже протягом багатьох століть, не дивлячись на велике різноманіття концепцій і підходів. Багатогранність, складність і у багатьох випадках наявність протиріч до вирішення цього питання породжують дискусії та суперечки щодо її природи, економічної сутності, шляхів подолання. У цих умовах продовольча безпека, з огляду на її значущість у гарантуванні життєзабезпечуючих потреб населення, є пріоритетним завданням, що потребує невідкладного практичного вирішення в умовах комплементарності національної економіки та вимагає взаємоузгодженого, взаємодоповнюючого розвитку всіх її складових.

Важливе значення продовольчої безпеки як складової економічної безпеки в системі національної економіки постійно привертає велику увагу дослідників до вивчення даної проблематики та напрацювань у цій сфері.

Перші дослідження продовольчої безпеки можна зустріти ще у Давньому Єгипті, Стародавній Греції та Римі, зокрема у творах Гомера, Платона, Катона. Пізніше дане питання розглядали Т. Ман, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, К. Маркс, а з початку ХХ століття слід відзначити Дж. Кейнса, М. Кондратьєва, Є. Олесницького, Є. Храпливого, А. Шептицького, праці яких мали значний вплив на розвиток сільського господарства та регулювання ринків продовольства.

На сучасному етапі досліджень вагомий внесок у розробку питань продовольчої безпеки зробили провідні зарубіжні вчені: А. Банерджі, Д. Джелліф, Е. Дюфло, Ж. Кастро, М. Кремер, В.П. Максаковський, А. Сен, Є.В. Серова, Ю. Хромов, І.Г. Ушачов.

Важливу роль у дослідженні проблематики національної безпеки та її складових відіграють праці сучасних вітчизняних учених і практиків, таких як: В.Г. Алькема, І.А. Белоусова, Є.А. Бобров, С.В. Васильчак, В.М. Геєць, В.І. Грушко, М.П. Денисенко, Я.А. Жаліло, О.І. Захаров, М.І. Копитко, С.М. Лаптев, Е.М. Лібанова, Н.М. Літвін, В.В. Лойко, І.П. Мігус, В.І. Мунтіян, Б.М. Одягайло, Б.Й. Пасхавер, І.Л. Петрова, О.І. Пилипченко, І.Ф. Радіонова, В.В. Рокоча, О.В. Россошанська, В.І. Терехов, Л.Г. Шемаєва та інших.

Питаннями забезпечення продовольчої безпеки та пошуку шляхів ефективного розвитку агропромислового комплексу займаються відомі фахівці у цій сфері, а саме: О.І. Банах, О.М. Бородіна, П.В. Борщевський, В.І. Власов, О.І. Гойчук, М.В. Гребенюк, Л.В. Дейнеко, М.С. Кваша, М.І. Кисіль, Ю.Я. Лузан, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, А.С. Музиченко, Н.В. Попрозман, М.І. Пугачов, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, М.П. Талавирия, І.Л. Федун, М.Й. Хорунжий.

За високої цінності наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених, які можна використовувати як ґрунтовний базис для подальшого пошуку нових підходів до забезпечення продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки, слід зазначити, що даний напрям досліджень є актуальним і вимагає серйозного переосмислення стратегічних напрямів досягнення поставленої цілі. Залишаються невирішеними питання продовольчого забезпечення потреб населення, розвитку власного виробництва, в тому числі продукції з високою доданою вартістю, створення достатніх резервів продовольства, збалансованої структури експорту та імпорту, зниження залежності від поставок продуктів харчування з-за кордону. Також не сформовано нормативно-правову базу для розроблення та імплементації Національної продовольчої стратегії з врахуванням специфіки країни, її соціально-економічного стану, ресурсного потенціалу та економічних можливостей. Вищезазначене актуалізувало необхідність проведення концептуального науково-економічного дослідження та обумовило вибір теми, постановку наукової проблеми, мети, завдань, об'єкту, предмету роботи.

Науковою проблемою дослідження є розробка теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах тем науково-дослідної роботи ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»: «Теоретико-методологічне обґрунтування засад фінансового регулювання конкурентоспроможності пріоритетних секторів економіки України на прикладі паливно-енергетичного та агропромислового комплексів» (номер державної реєстрації 0112U002571), де автором особисто підготовлено розділ «Теоретико-методологічне обґрунтування засад формування системи продовольчої безпеки»; «Ефективність державного регулювання національної економіки в умовах посткризового розвитку: теоретичний та практичний аспекти» (номер державної реєстрації 0114U002571), де здобувачем розкрито особливості формування системи продовольчого забезпечення на різних ієрархічних рівнях національної економіки як багатовимірною і багатоаспектним процесу, яка все більше орієнтується на комплементарний характер діяльності виробників продовольства з відповідним поєднанням створення матеріальних і суспільних благ; «Забезпечення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності в умовах євроінтеграції України» (номер державної реєстрації 0114U006338), де автором уточнено і розширено поняття продовольчої безпеки з позицій розвитку відтворювальних процесів у АПК з врахуванням ресурсного потенціалу, оцінено вплив компонентів на безпечність моделі продовольчого забезпечення та оптимізовано її параметри; «Геоелектронічні пріоритети розвитку експортно-орієнтованого бізнесу України» (номер державної реєстрації 0118U001385), де автором визначено особливості

формування продовольчої політики іноземних держав, обґрунтовано напрямки підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та визначені засади експортно-орієнтованої стратегії продовольчої безпеки на основі інвестиційно-інтеграційного вектору розвитку національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних і науково-практичних положень продовольчої безпеки та розробка на цих засадах стратегічних напрямків її забезпечення в умовах комплементарності національної економіки.

Відповідно до визначеної мети автором поставлено і вирішено наукові задачі:

- систематизувати та розширити загальнонаукові підходи до дослідження продовольчої безпеки в системі національної безпеки;
- обґрунтувати теоретичну сутність продовольчої безпеки та розвинути відповідний категоріально-понятійний апарат;
- розвинути методологічні засади принципу комплементарності та визначити соціально-економічні параметри продовольчої безпеки;
- узагальнити методологічні основи вибору індикаторів, систематизувати методики та обґрунтувати критерії продовольчої безпеки;
- визначити підхід і встановити причинно-наслідкові зв'язки та вплив факторів на продовольчу безпеку за допомогою когнітивного моделювання;
- довести необхідність розробки парадигми продовольчої безпеки, розкрити особливості дії та запропонувати механізм продовольчої трансмісії;
- здійснити аналітично-прогностичну оцінку виробництва і споживання сільськогосподарської продукції та визначити тенденції їх розвитку;
- удосконалити систему оцінювання регіональної продовольчої безпеки на основі розрахунку інтегрального показника;
- ідентифікувати фактори впливу на продовольчу безпеку за допомогою інструментів економіко-математичного описового моделювання;
- провести багатовимірний статистичний аналіз компонентів продовольчої безпеки як складної динамічної системи;
- розробити харчовий баланс за методикою стандартизації та провести соціально-економічне дослідження виміру рівня продовольчої безпеки;
- дослідити особливості стратегій продовольчої безпеки іноземних держав і визначити напрямки підтримки сільськогосподарських виробників в Україні;
- запропонувати стратегічні напрями формування та реалізації державної продовольчої політики на основі інвестиційно-інтеграційного вектору розвитку;
- сформулювати пропозиції щодо фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників для уникнення загроз і ризиків та реалізації продовольчої політики відтворювального типу;
- обґрунтувати та розробити положення стратегії продовольчої безпеки з врахуванням структурних змін національної економіки.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення продовольчої безпеки України.

Предметом дослідження є механізми та інструментарій забезпечення продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема: діалектичний та

історико-логічний для дослідження генези наукової думки з питань еволюції уявлень і розвитку підходів до продовольчої безпеки (пп. 1.1, 1.2); наукової абстракції, формальної логіки та логічного узагальнення при визначенні сутнісної характеристики ключових понять, уточнення змісту категоріального апарату, визначення місця та ролі продовольчої безпеки у системі національної економіки (п. 1.2); абстрактно-логічний для теоретичних узагальнень, обґрунтування методології дослідження, формулювання висновків (пп. 1.3, 2.1, 2.3); системного та структурно-компаративного аналізу при розробці методології продовольчої безпеки національної економіки (пп. 2.1, 2.2); індукції та дедукції, експертних оцінок, когнітивного моделювання при розробці моделі продовольчої безпеки (п. 2.2); системно-структурного аналізу для розкриття сутності парадигми продовольчої безпеки та особливостей дії механізму продовольчої трансмісії (п. 2.3); економіко-статистичного і математичного аналізу для виявлення закономірностей та динаміки розвитку виробництва та споживання сільськогосподарської продукції (пп. 3.1, 3.2); графічного, порівняльного та прогнозного аналізу для наочного відображення системи показників продовольчої безпеки на майбутні часові періоди (п. 3.3); економіко-математичного моделювання для ідентифікації впливу економічних показників на продовольчу безпеку (п. 4.1); стандартизації та соціально-економічного опитування для побудови харчових балансів і виміру рівня продовольчої безпеки (п. 4.2); порівняльних характеристик і прогнозного аналізу для визначення впливу зовнішніх чинників на продовольчу безпеку (п. 4.3); абстрагування й узагальнення для оцінки загроз та інвестиційно-інтеграційних елементів продовольчої безпеки (пп. 5.1, 5.2); хронологічного, структурно-функціонального та стратегічного аналізу для обґрунтування та визначення напрямів розвитку моделі продовольчої безпеки (пп. 5.1, 5.2, 5.3).

Статистичну та фактологічну основу дослідження становили законодавчо-нормативні акти Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інформаційні, аналітичні звіти та доповіді міжнародних організацій (ООН, ФАО, ОЕСР), офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, публікації у періодичних виданнях; наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених; результати власного наукового пошуку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі на основі конструктивного осмислення існуючих концепцій, підходів і методологічного апарату щодо питань продовольчої безпеки, здійснено системне теоретико-методологічне дослідження та обґрунтування продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки. Найвагоміші теоретичні, методологічні та практичні результати, які визначають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- на методологічному рівні запропоновано механізм продовольчої трансмісії, через складові (канали) якого держава може ефективно впливати на виробництво агропродовольчої продукції, що, в свою чергу, впливає на макроекономічні показники розвитку національної економіки: валовий внутрішній продукт, обсяги експорту, рівень державного резервування тощо. Такими складовими механізму

продовольчої трансмісії у системі національної економіки щодо розвитку галузей визначено: спеціалізацію виробництва, їх розміщення, матеріально-технічну і технологічну бази та організацію закупівель продовольства;

- розроблено підхід до оцінювання системи забезпечення продовольчої безпеки для встановлення причинно-наслідкових зв'язків і впливу факторів на неї на основі когнітивного моделювання. Підхід ґрунтується на сценарному методі і дозволив об'єднати якісні і кількісні критерії для вирішення статичних (вплив факторів на систему, один на одного, аналіз структурних змін) і динамічних (генерування та оцінка варіантів розвитку) задач продовольчого забезпечення з достатнім ступенем практичної реалізації для прийняття оптимальних управлінських рішень;

- обґрунтована необхідність імплементації Національної продовольчої стратегії для досягнення стабільного внутрішнього виробництва та економічного зростання. Запропоновано відновити у Стратегії національної безпеки України та закріпити у Законі України «Про національну безпеку України» конституційне право громадян України на продовольче забезпечення. Для реалізації стратегії доведено важливість прийняти Закону про продовольчу безпеку, в якому мають бути узгоджені питання щодо її індикаторів, критеріїв оцінки та розрахунку показників, чітко прописані умови введення експортно-імпортних чи інших обмежень без порушення міжнародно-правових зобов'язань, зокрема норм СОТ та угод з ЄС, що дасть змогу досягти візії продовольчої безпеки України;

удосконалено:

- науковий підхід до забезпечення продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки, відмінною рисою якого є поєднання інтересів виробників сільськогосподарської продукції, сільських територіальних громад і сільської місцевості; такий підхід дозволив виокремити принципи взаємоузгодженого та взаємодоповнюючого розвитку продовольчих систем та визначити взаємозв'язок між сільським господарством і селом, за якого зростає ефективність галузі та економічний добробут сільських спільнот, забезпечується розширене відтворення виробничих ресурсів у певному територіальному просторі відповідно до європейських і світових трендів;

- методику визначення комплексної оцінки продовольчої безпеки України та п'яти досліджуваних областей, кожна з яких представляє свій регіон, яка, на відміну від діючих методик, базується на розрахунку інтегральних коефіцієнтів за окремими продуктами харчування з використанням бального підходу на основі сумарної оцінки п'яти критеріїв та трьох рівнів продовольчої безпеки; за допомогою удосконаленої методики було розраховано, крім загальнопоширених чотирьох груп показників, а саме: фізичний, економічний доступ до продуктів харчування, достатність споживання та якість продуктів харчування, ще одну групу показників – стійкість системи продовольчого забезпечення, що містить вісім коефіцієнтів, та визначено продовольчу безпеку на регіональному рівні як невід'ємну частину національної безпеки держави;

- інструментарій оцінки прогнозної динаміки зміни обсягів сільськогосподарського виробництва на майбутні періоди з метою попереднього визначення рівня продовольчої безпеки, який, на відміну від наявних, передбачає

використання інструментів економіко-математичного описового моделювання шляхом досліджень на нормальність розподілу за допомогою тестів відповідності; за результатами порівняльного аналізу сімнадцяти різних моделей і п'яти тестів на відповідність виявлено, що найбільше статистичних випробувань проходить квадратична модель, на основі якої складено прогнозні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за рік і визначено, що протягом наступних дванадцяти років вони будуть зростати, причому значними темпами;

- методологічні основи ідентифікації компонентів продовольчої безпеки для визначення впливу на неї, на основі чого було побудовано багатofакторну модель, перевірено наявність й встановлено тип зв'язку між незалежними змінними, які впливають на досліджувані характеристики системи; на відміну від інших методів аналізу статистичних даних, використано програмний пакет Statgraphics XVII Centurion, що дало змогу спростити модель і з ймовірністю 95% відхилити деякі змінні та відібрати лише ті значущі фактори, що мають суттєвий вплив на результативний показник продовольчої безпеки;

- методичний підхід до оптимізації харчових балансів на основі стандартизації їх форматів та визначених обов'язкових елементів харчових балансів; на відміну від методики формування балансів продовольчих ресурсів Державної служби статистики України, де відсутні дані щодо калорійності продуктів харчування, запропонований методичний інструментарій дозволяє побудувати агрегований баланс через одиницю харчової цінності відповідного продукту, виключити проміжне споживання, подвійний облік продукції та проводити різні види економічного аналізу;

- рекомендації щодо науково-обґрунтованих стратегічних напрямів трансформації державного фінансування та прикладних підходів до диверсифікації фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників через розгляд альтернативних варіантів та світових моделей фінансування АПК, які відрізняються від попередніх поступовим переходом від прямого субсидування сільськогосподарського виробництва, яке є малоефективною короткостроковою державною підтримкою, вигідною для великих агрокомпаній, до загальної підтримки товаровиробників з активним застосуванням пільгового кредитування, в тому числі за рахунок коштів, вивільнених від прямих субсидій, та державне фінансування науково-дослідної роботи з впровадженням у діяльність в аграрному секторі під ретельним контролем державних органів;

набули подальшого розвитку:

- категоріально-понятійний апарат, у межах якого поглиблено зміст категорії та введено поняття «продовольча безпека», яке, на відміну від інших теоретичних підходів, визначено як забезпечену відповідними ресурсами та економічним потенціалом здатність держави гарантувати незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз потреби населення в продовольстві в обсягах, якості та асортименті, які відповідають науково обґрунтованим стандартам і нормам; це дало можливість встановити, що економічна сутність проблеми продовольчої безпеки полягає у невідповідності попиту на продукти харчування та можливостями їх виробництва через обмеженість його розвитку та відсутності необхідних ресурсів;

- наукова аргументація необхідності виокремлення продовольчої безпеки з

агрегованого поняття «національна безпека», що в умовах структурних змін в економіці та на основі проведеного хронологічного аналізу визначення терміну «продовольча безпека» вимагає прийняття спеціалізованого нормативно-правового документу, в якому на законодавчому рівні були би чітко визначені поняття, принципи, мета, завдання, суб'єкти та заходи забезпечення продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях зі створення необхідних умов для фізичного, економічного, соціального доступу будь-якої людини до продуктів харчування в короткостроковій перспективі та в найближчому майбутньому;

- концептуальні засади парадигми продовольчої безпеки, яка базується на постулаті максимального забезпечення власним високоякісним, доступним за ціною продовольством і десяти стратегічних принципах розвитку; її реалізація забезпечить максимально інтенсивне і прискорене нарощування обсягів виробництва, активний розвиток, насамперед, імпортозамінних і конкурентоспроможних галузей сільського господарства, нарощування потужностей індустріально-інноваційних продовольчих систем і витіснення ними зарубіжних конкурентів на внутрішньому ринку продовольства;

- методика проведення соціально-економічного дослідження рівня продовольчої безпеки населення, що була адаптована для використання в Україні, та містить модуль опитування щодо можливостей доступу населення до продуктів харчування, який складається з восьми питань – одне питання стосується емоційного стану респондента, три питання відносяться до якості харчування і чотири питання – кількості продуктів харчування; опрацьовані аналітичні протоколи на основі однопараметричної Rasch-моделі засвідчили середній рівень продовольчої безпеки населення, що пояснюється наявністю запасів продовольства та грошових заощаджень, які мали респонденти на період проведення дослідження;

- пропозиції щодо розробки стратегії продовольчої безпеки на основі інвестиційно-інтеграційного вектору розвитку, які включають: зростання інвестицій у виробництво продукції з високою доданою вартістю, узагальнення інтеграційних мотивів для товаровиробників і потенційних інвесторів, використання оберненої агропромислової інтеграції, кластер-орієнтовану регіональну політику, розроблену Концепцію створення і розвитку оптових продовольчих ринків і Національну продовольчу стратегію, що базується на інноваційній моделі та нових форматах адресної продовольчої підтримки;

- науково-організаційні засади моніторингу продовольчої безпеки, метою якого є визначення викликів, загроз і ризиків, найсуттєвішими з яких наразі виокремлено зростання глобальної конкуренції та підвищення значення кліматичного чинника в забезпеченні стійкості постачання і споживання сільськогосподарської продукції, на основі індикативного методу для оцінки стану держави з точки зору продовольчої безпеки та прогнозування з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові положення, методичні підходи та практичні рекомендації знайшли свої відображення в діяльності органів державної виконавчої влади, установ, організацій і суб'єктів господарювання, використовуються в навчальному процесі у закладах вищої освіти. Прикладне значення розробок підтверджується впровадженням результатів, а саме: Підкомітет

з питань регуляторної політики Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку підтверджує, що науково-практичні результати дисертаційного дослідження були використані при підготовці пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази з питань продовольчої безпеки (довідка № 245д9/10-2020/117657 від 23.07.2020). Підкомітет з питань державної економічної політики Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку засвідчує, що при обґрунтуванні та розробці стратегії економічного розвитку будуть використані результати наукового дослідження автора у частині забезпечення продовольчої безпеки (довідка № 09/7 від 17.07.2020).

Президія Національної академії аграрних наук України використала наукові результати здобувача під час розробки стратегії продовольчої безпеки на основі інвестиційно-інтеграційного вектору розвитку національної економіки (довідка № 07-05/42 від 17.06.2020).

Департаментом розвитку економіки та сільського господарства Чернігівської обласної державної адміністрації прийнято до використання запропонований автором підхід щодо кількісної оцінки регіональної продовольчої безпеки на основі розрахунку інтегрального показника (довідка № 01.01-25/1459 від 20.05.2020).

Державним підприємством «Чернігівський обласний виробничо-технічний центр стандартизації, метрології та якості продукції» рекомендовано до використання наукові розробки автора щодо оптимізації харчових балансів за методикою стандартизації (довідка № 02/04 від 10.04.2020).

При підготовці стратегії розвитку ТОВ «Уманьхімагро» використані пропозиції автора щодо прогнозування динаміки зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції із застосуванням інструментів економіко-математичного описового моделювання (довідка № 3 від 02.06.2020). Рекомендації щодо пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників у рамках трансформації державного фінансування використані при формуванні плану соціально-економічного розвитку ТзОВ «АГРО-ЛАН» (довідка № 01/06 від 15.06.2020). ТОВ «АГРОФІРМА ПИРАТИН» використала пропозиції автора щодо співпраці з гуртовими ринками у частині визначення ефективних методів реалізації виробленої продукції при плануванні діяльності (довідка № 2-10 від 20.10.2019).

ВГО «Національна газова спілка України» підтверджує, що практичне застосування знайшли запропоновані автором методичні підходи до побудови агрегованих балансів у частині розробки Програми виробництва біопалив в Україні (довідка № 012-10 від 09.10.2019). Громадська організація «Союз аграрної молоді» керувалась при проведенні опитування щодо рівня продовольчої безпеки сільського населення запропонованою автором методикою соціально-економічного виміру діапазону рівня продовольчої безпеки (довідка № 01-11/03 від 11.03.2019).

Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються у науковій роботі ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (довідка № 11/13 від 16.06.2020) та у навчальному процесі Уманського національного університету садівництва при викладанні дисциплін «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства», «Міжнародні економічні відносини», «Аграрний менеджмент», «Управління ланцюгами поставок» (довідка № 01-10/491 від 23.06.2020).

Особистий внесок здобувача. Усі теоретично-методологічні положення,

розробки, висновки, пропозиції та практичні рекомендації є результатом самостійного наукового пошуку автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційному дослідженні використані лише ті положення та ідеї, що належать особисто здобувачеві. Внесок автора в колективно опубліковані праці конкретизовано в списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, наукові ідеї, практичні результати доповідалися та обговорювалися на 22 конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансове та інституційне забезпечення підприємництва в Україні» (м. Київ, 24-25 березня 2005 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми управління у сфері підприємництва» (м. Київ, 24 квітня 2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Антикризові механізми регіонального та муніципального розвитку» (м. Київ, 9 квітня 2010 р.), Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування» (м. Київ, 8 квітня 2011 р.), II Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту» (м. Буча, 16 жовтня 2011 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Завдання державного, регіонального та муніципального управління в контексті нових реалій національного розвитку» (м. Київ, 6 квітня 2012 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації» (м. Буча, 18-19 квітня 2012 р.), III Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту» (м. Буча, 21 жовтня 2012 р.), III Міжнародній науковій конференції «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації» (м. Київ-Буча, квітень 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес та умови його розвитку: національна та міжнародна практика» (м. Сімферополь, 27-28 вересня 2013 р.), IV Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту» (м. Буча, 27 жовтня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития» (м. Мінськ, 10 квітня 2014 р.), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 24-25 квітня 2014 р.), Першій науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (м. Київ, 16 жовтня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна теорія та освіта XXI століття» (м. Київ, 25 вересня 2015 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (м. Київ, 17 жовтня 2017 р.), Науково-практичній конференції «Формула ідеального соціального забезпечення» (м. Київ, 9 листопада 2017 р.), II Науково-практичній конференції «Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 31 травня 2018 р.), Науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної теорії та практики» (м. Київ, 15 листопада 2018 р.), Науково-практичній конференції «Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Житомир, 10-11 жовтня 2019 р.), Міжнародній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні,

суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (м. Київ, 21-22 листопада 2019 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки» (м. Полтава, 31 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення, висновки і результати дослідження опубліковані автором у 59 наукових працях, загальним обсягом 261,62 друк. арк., з яких особисто автору належить 56,71 друк. арк., у тому числі: 1 одноосібній монографії загальним обсягом 24,40 друк. арк. і 7 колективних монографіях загальним обсягом 176,44 друк. арк., з яких особисто автору належить 7,43 друк. арк.; 26 статтях у наукових фахових виданнях загальним обсягом 14,37 друк. арк., з яких особисто автору належить 13,98 друк. арк., у тому числі 14 – у зарубіжних періодичних виданнях і наукових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах, загальним обсягом 7,93 друк. арк., з яких особисто автору належить 7,54 друк. арк., з них – 1 стаття у міжнародній наукометричній базі Scopus загальним обсягом 0,51 друк. арк., з яких особисто автору належить 0,12 друк. арк., 25 – в інших виданнях загальним обсягом 46,41 друк. арк., з яких особисто автору належить 10,90 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 580 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 461 сторінці. Робота містить 95 таблиць (з них 6 займають 7 повних сторінок), 52 рисунки (з них 4 займають 4 повних сторінок), 20 додатків, розміщених на 57 сторінках. Список використаних джерел налічує 515 найменувань і розміщений на 51 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено її наукову проблему, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У **розділі 1 «Теоретичні основи та передумови формування системи продовольчої безпеки»** розкрито еволюцію теоретичних уявлень про продовольчу безпеку, розвинуто категоріально-понятійний апарат сучасних поглядів на її сутність, визначено соціально-економічні параметри та принципи комплементарності системи продовольчої безпеки у національній економіці.

Результати узагальнення та систематизації теоретичних підходів, що розкривають природу та економічну сутність поняття «продовольча безпека», дозволили структурувати її елементи. За допомогою історико-логічного підходу визначено сучасне розуміння продовольчої безпеки як світової проблеми, що має глобальний характер і впливає на всі сторони життя суспільства, має взаємозв'язок з економічною системою, політичним ладом, ресурсним забезпеченням, особливостями споживання та національними традиціями господарювання. Встановлено біполярність продовольчої проблеми – в одних країнах значна кількість людей недоїдає, в той же час в інших, навпаки, переїдає та має зайву вагу.

За даними Світової продовольчої організації ООН десятирічне (2000-2010 рр.) зниження поширеності недоїдання в світі закінчилось і масштаби голоду знову почали повільно зростати (рис. 1).

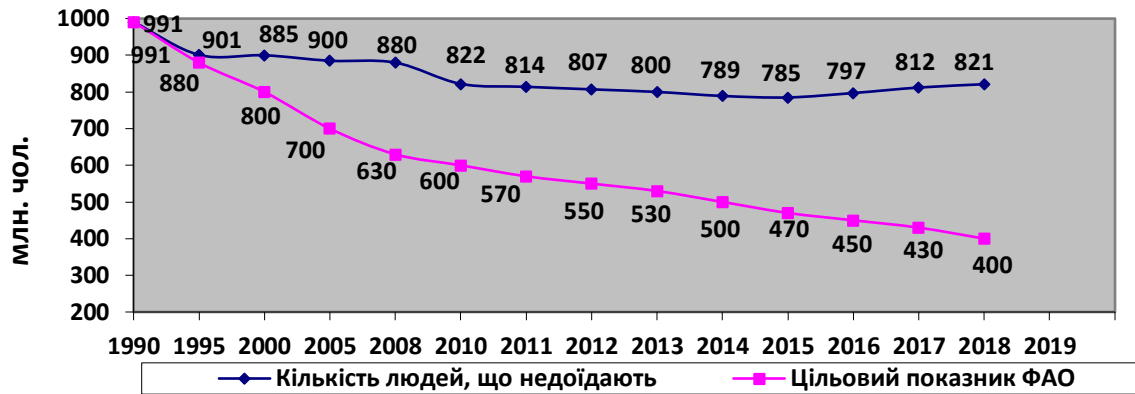

Рис. 1. Масштаби недоїдання в світі

Джерело: побудовано автором за даними FAO

Глобальний рівень поширення недоїдання в 2018-2019 рр. практично не змінився – його рівень трохи нижче 11 відсотків, в той же час загальна кількість людей, які не доїдають, повільно зростала протягом останніх років. На сьогодні від голоду страждають понад 820 мільйонів людей або приблизно один з кожних дев'яти чоловік у світі. Не дивлячись на складну ситуацію з продовольчим забезпеченням, посилену епідеміологічними чинниками, наразі Україна має непогані показники щодо споживання і безпечності продуктів харчування, однак високі витрати на їжу та незбалансованість структури харчових раціонів.

Таким чином, розв'язання продовольчої проблеми знаходиться в площині вирішення питання забезпечення продовольством і пояснюється фізіологічними потребами людини у харчуванні, інстинктом самозбереження, на якому базується людська діяльність.

Опрацювання іноземної і вітчизняної літератури дозволило виявити різні підходи до трактування поняття «продовольча безпека». На основі проведеного ретроспективного аналізу обґрунтовано необхідність розширення наукового розуміння сутності продовольчої безпеки як складної та багатоаспектної категорії, яку слід виокремити з агрегованого поняття «національна безпека». Для інтерпретації категорії продовольча безпека з ресурсно-відтворювальної точки зору запропоновано використовувати теоретичний підхід, який базується на класифікації сукупності природних, економічних та соціальних ресурсів АПК. Дослідження наукових підходів до визначення поняття «продовольча безпека» дозволило представити авторське її бачення як забезпеченої відповідними ресурсами та економічним потенціалом здатності держави гарантувати незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз потреби населення в продовольстві в обсягах, якості та асортименті, які відповідають науково-обґрунтованим стандартам і нормам.

Теоретико-методологічне обґрунтування категорії «продовольча безпека» дало змогу класифікувати методи економічних досліджень продовольчого забезпечення в залежності від етапів їх проведення, на підставі чого було здійснено вибір спеціальних методів аналізу ситуації та прогнозу оцінки. Встановлено, що індикативний аналіз та методи моделювання дають можливість провести об'єктивну оцінку таких характеристик продовольчої системи, які достатньо проблематично

визначити в реальних умовах у зв'язку з неможливістю проведення практичних експериментів внаслідок часової обмеженості.

У результаті дослідження соціально-економічних параметрів продовольчої безпеки доведено, що в сучасних умовах вирішення цієї проблеми пов'язано зі суттєвими змінами у зовнішньому та внутрішньому середовищах, зокрема впливом клімату та продуктивності сільськогосподарського виробництва. Це дало змогу вдосконалити методологічний підхід до обґрунтування комплементарності національної економіки та її зв'язку з продовольчою безпекою. В межах наукового підходу визначено принципи взаємоузгодженого розвитку виробників продукції, сільських територіальних громад і сільської місцевості (рис. 2).

Рис. 2. Принципи комплементарності системи продовольчої безпеки

Джерело: побудовано автором за даними ДУ «ІЕП» НАНУ

Для досягнення виконання галузевих і загальносуспільних функцій вони, як відносно окремі самостійні підсистеми, мають ефективно взаємодіяти між собою. Доведено, що у таких взаємопов'язаних продовольчих формуваннях ефективно реалізується багатофункціональність аграрного виробництва і сільського господарства. Встановлено, що в умовах комплементарності економіки прагнення до єдності через взаємодоповнення і взаємодію стає органічно властивим і для суспільного життя на селі, і для економічної взаємодії господарюючих тут суб'єктів. Як результат, відносини між учасниками виробничого процесу орієнтовані на співпрацю і досягнення поставлених цілей, а не гостру конкуренцію за локальні

ресурси. За таких умов зростає ефективність галузі та економічний добробут сільських спільнот, забезпечується розширене відтворення виробничих ресурсів у певному територіальному просторі відповідно до європейських і світових трендів.

У розділі 2 «Методологічні підходи до дослідження системи продовольчої безпеки» узагальнено методологічні основи вибору індикаторів, систематизовано методики та обґрунтовано критерії продовольчої безпеки, досліджено та оцінено системність у формуванні моделей продовольчої безпеки, визначено стратегічні принципи парадигми продовольчої політики.

Зміст поняття продовольчої безпеки має розкриватися в системі критеріїв і показників, які дають всебічну характеристику її поточного стану, динаміки і тенденцій змін. При цьому особливо важливим є наявність формалізованих індикаторів і критеріїв, за допомогою яких можна як якісно, так і кількісно оцінити рівень продовольчої безпеки держави та конкретного регіону.

На основі узагальнення вітчизняних підходів щодо оцінки рівня продовольчої безпеки встановлено невідповідність між діючими методиками. Запропоновано узгодити перелік індикаторів продовольчої безпеки, які б корелювалися з діючими і відповідали соціальному їх призначенню, та встановити критерії кожного з них. Аналіз методологічних підходів засвідчив, що відбувається зміщення акценту з індивідуального забезпечення продовольчої безпеки (окремої людини) на загальне (ресурсна наявність і доступність в цілому).

Опрацювання методології оцінювання продовольчої безпеки на міжнародному рівні дозволило сформулювати висновок, що переважна більшість з них пропонує розрахунок визначеного набору індикаторів, значення яких узагальнюються в інтегральній оцінці рівня продовольчої безпеки. Згідно з методикою розрахунку Глобального індексу продовольчої безпеки (GFSI), проведено SWOT-аналіз продовольчої безпеки за останніми доступними даними за грудень 2019 року, та виявлено шість сильних сторін, зокрема частка населення за межею бідності (99,9 балів) та безпечність харчових продуктів (95,7 балів), та п'ять слабких сторін, зокрема корупція (0 балів) та стандарти харчування (0 балів). Даний аналіз було деталізовано за трьома ключовими факторами – допустимість, доступність, якість та безпечність харчування, що дозволило виявити відсутність збалансованості у харчуванні українців і надзвичайно високу частку витрат на продовольство.

Застосування методології комплексного підходу до дослідження продовольчої безпеки дозволило послідовно розкрити її властивості, принципи та елементи як багаторівневої структури, що формується як комплекс підсистем, необхідних і достатніх для забезпечення цільового призначення такої системи – захист від загроз базисному інтересу держави і безперервному кількісному і якісному забезпеченню її населення продовольством. Доведено, що системний підхід, як напрям наукової методології, слід використовувати для дослідження проблем продовольчої безпеки, оскільки вони є складними та нестандартними. Встановлено, що теоретико-методологічні підходи до вивчення продовольчої безпеки мають ґрунтуватися на двох основних загальнонаукових підходах – системному та комплексному, а також вимагають стратегічних рішень щодо вирішення проблеми продовольчого забезпечення за допомогою поєднання формалізованих наукових знань з досвідом експертів і творчим потенціалом осіб, що приймають рішення.

Проведений системний і структурно-компаративний аналіз при дослідженні продовольчої безпеки дозволив запропонувати методологічний підхід до оцінювання моделі продовольчої безпеки національної економіки на основі багатокомпонентного сценарного аналізу за допомогою когнітивного FLC-моделювання. Враховуючи методологічні аспекти когнітивних методів, розроблено методичні підходи до проведення досліджень продовольчої безпеки національної економіки як складної динамічної системи (рис. 3).

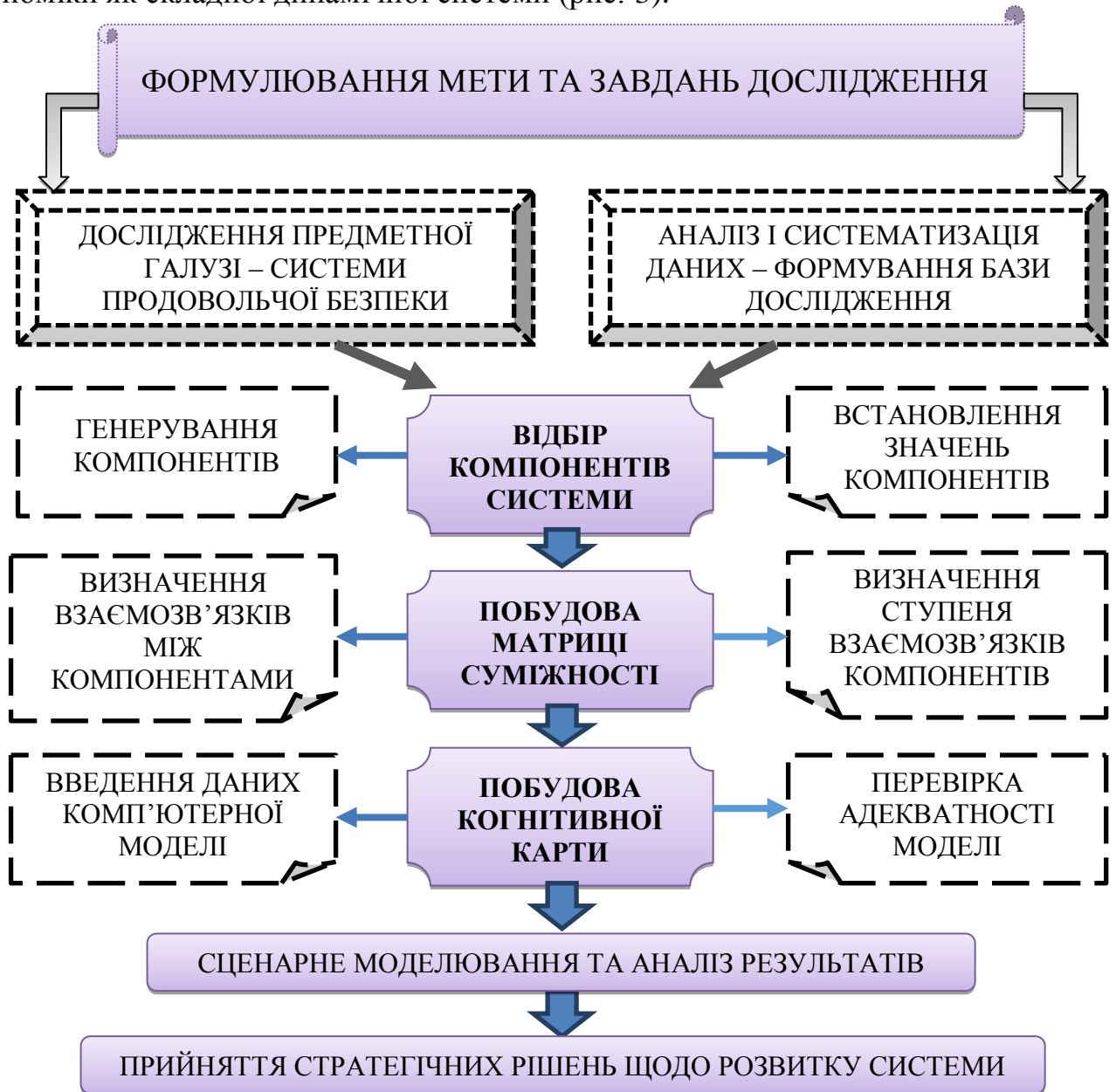

Рис. 3. Методичні підходи до дослідження продовольчої безпеки

Джерело: авторська розробка

Для моделювання застосований програмний пакет Fuzzy-Logic Cognitive Mapping. В результаті проведених досліджень обрано тринадцять основних компонентів, які мають різновекторний вплив на загальний стан продовольчої безпеки та один на одного. Побудована матриця причинно-наслідкових зв'язків і напрямів впливу між обраними факторами дозволила змоделювати графічну когнітивну карту впливу множини компонентів на цільовий показник «безпечність

моделі продовольчого забезпечення» і провести сценарний аналіз приросту трьох факторів моделі продовольчої безпеки, а саме: активність держави в економічному регулюванні розвитку АПК, сприятливий інвестиційний клімат та позитивний аграрний імідж. У всіх сценаріях спостерігається зниження компоненту «стратегія стимулювання агровиробництва», що, очевидно, є «вузьким місцем» моделі.

Вивчення та аналіз досягнень економічної науки, зокрема методичних підходів до моделювання розвитку досліджуваного об'єкту і складання планів управлінських дій, спрямованих на подолання негативних сценаріїв, дозволило сформулювати концептуальні засади парадигми продовольчої політики і визначити систему вихідних стратегічних принципів розвитку, на яких вона має реалізовуватися і базуватися. Доведено, що центральне місце в запропонованій парадигмі займають: максимальне забезпечення власним високоякісним і доступним за ціною продовольством; інтенсивне та прискорене нарощування обсягів виробництва; активний розвиток імпортозамінних і конкурентоспроможних галузей.

Аргументовано доведена теза про те, що парадигма продовольчої безпеки реалізується тільки в тому разі, коли в країні забезпечені умови для ефективної дії механізму продовольчої трансмісії, який розглядаємо як систему взаємопов'язаних каналів (бюджетний; кредитний; інфляційний; валютного курсу; очікувань тощо), за допомогою яких держава впливає на ефективність виробництва продукції (рис. 4).

Рис. 4. Кредитний канал трансмісійного механізму продовольчої безпеки

Джерело: авторська розробка

Запропонований кредитний канал трансмісійного механізму продовольчої безпеки можна розглядати у ще більш деталізованому розширеному варіанті за трьома окремими каналами: канал банківського кредитування, канал міжгосподарського (комерційного) кредитування та канал державного кредитування з відповідними їх характеристиками та особливостями дії інструментів.

Науково обґрунтовано, що продовольча трансмісія через глибинні системні зміни і перетворення забезпечує вихід продовольчого виробництва на якісно новий індустріальний і технологічний рівень, сприяє високій ефективності та конкурентоспроможності на всіх продовольчих ринках.

У розділі 3 «Продовольча безпека: сучасний стан та соціально-економічні умови забезпечення» здійснено аналіз виробництва і споживання сільськогосподарської продукції, розкрито територіальні особливості формування системи продовольчої безпеки та ідентифіковано параметри впливу виробничого потенціалу на рівень продовольчої безпеки.

Результати детального статистичного аналізу обсягів виробництва і споживання рослинницької та тваринницької продукції переконливо свідчать про те, що Україна здатна задовольняти внутрішні потреби завдяки власному виробництву і стати великим експортером сільськогосподарської продукції, має для цього відповідний природно-ресурсний потенціал. Так, з 2014 року площі під зерновими культурами стабілізувалися і в середньому складають 15 млн га. Зростання урожайності призвело до виробництва зернових, не менше, ніж 60 млн тонн щорічно. Площі під соняшником зросли у 5 разів, а виробництво майже у 6 разів, порівняно з 1990 роком. Однак, суттєво скоротились площі під цукровими буряками – з 1607 млн га в 1990 році до 294 млн га в 2018 році та плодово-ягідними насадженнями і виноградниками – у 3 рази. У незначній мірі скоротились площі під картоплею, овоче-баштанними культурами. Наразі Україна належить до світових лідерів за експортом зернових культур і займає перше місце за обсягами торгівлі олії соняшnikової. Що стосується тваринництва, то аналіз засвідчив суттєве скорочення поголів'я всіх видів тварин, окрім птиці свійської, де зростання становило 1,7 разів.

За допомогою балансового методу визначено, що фактичне споживання за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «картопля», «овоче-баштанна продукція» перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити енергетичні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів або продукції власного виробництва. Також встановлено перевищення мінімальної норми споживання за багатьма продуктами харчування – олія, цукор, м'ясо та яйця.

На основі економіко-порівняльного аналізу стану виробництва та споживання продукції доведено, що продовольча безпека на регіональному рівні є невід'ємною частиною національної продовольчої безпеки. Досліджено наукові підходи та існуючі методики з даної проблематики, на підставі чого запропоновано удосконалений методичний підхід до оцінки продовольчої безпеки через розрахунок інтегральних коефіцієнтів, до складу яких, окрім загальнопоширених показників – фізичний і економічний доступ, достатність споживання та якість продуктів, віднесено ще одну групу – стійкість системи продовольчого забезпечення. Це дало змогу описати систему продовольчої безпеки регіону за допомогою формули 1:

$$PB_{\text{regiony}} = \Phi Д + ЕД + ДС + ЯП + СС \quad (1)$$

де $\Phi Д$ – фізичний доступ до продуктів харчування; $ЕД$ – економічний доступ до продуктів харчування; $ДС$ – достатність споживання продуктів харчування; $ЯП$ – якість продуктів харчування; $СС$ – стійкість системи продовольчого забезпечення.

Дана методика була апробована при визначенні комплексної оцінки продовольчої безпеки п'яти областей і України в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка продовольчої безпеки досліджуваних областей у 2018 році

Показники	Коефіцієнти	Назва областей											
		Житомирська		Львівська		Одеська		Харківська		Черкаська		Україна	
		Рівень	Кількість балів	Рівень	Кількість балів	Рівень	Кількість балів	Рівень	Кількість балів	Рівень	Кількість балів	Рівень	Кількість балів
ФД	$K_{\text{сзб}}$	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0
	$K_{\text{покp}}$	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0
ЕД	$K_{\text{бідн}}$	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0
	$K_{\text{спром}}$	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0	Опт	2,0
	$K_{\text{Дж}}$	Нз	1,0	Нз	1,0	Нз	1,0	Нз	1,0	Нз	1,0	Нз	1,0
ДС	$K_{\text{калор}}$	Нз	1,0	Нз	1,0	Нз	1,0	Нб	0,5	Зд	1,5	Нз	1,0
	$K_{\text{дост}}$	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5
	$\bar{K}_{\text{рац}}$	Нз	1,0	Нб	0,5	Кр	0,0	Нб	0,5	Нз	1,0	Нб	0,5
ЯП	$K_{\text{я}}$	Нб	0,5	Нб	0,5	Нб	0,5	Нб	0,5	Нб	0,5	Нб	0,5
СС	$K_{\text{енерг}}$	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0	Кр	0,0
	$K_{\text{оновл}}$	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5
	$K_{\text{мінер}}$	Зд	1,5	Нз	1,0	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5	Нз	1,0
	$K_{\text{зайн}}$	Нз	1,0	Зд	1,5	Нз	1,0	Нз	1,0	Опт	2,0	Зд	1,5
	$K_{\text{зарпл}}$	Опт	2,0	Опт	2,0	Нз	1,0	Зд	1,5	Опт	2,0	Зд	1,5
	$K_{\text{рент}}$	Нз	1,0	Кр	0,0	Зд	1,5	Нз	1,0	Зд	1,5	Нз	1,0
	$K_{\text{борг}}$	Кр	0,0	Кр	0,0	Зд	1,5	Нз	1,0	Нб	0,5	Опт	2,0
	$K_{\text{збит}}$	Нз	1,0	Зд	1,5	Опт	2,0	Зд	1,5	Зд	1,5	Зд	1,5
x	x	∑	19,0	∑	18,0	∑	20,0	∑	19,0	∑	22,0	∑	20,5
x	$PB_{\text{рег}}$	Допустимий		Допустимий		Допустимий		Допустимий		Допустимий		Допустимий	
x	Місце	IV-V		VI		III		IV-V		I		II	

Джерело: авторська розробка

За допомогою розробленої методики з використанням бального підходу, який базується на сумарній оцінці п'яти критеріїв за трьома рівнями безпеки, визначено,

що рівень продовольчої безпеки досліджуваних областей і в цілому України відповідає допустимому (середньому) значенню.

Результати проведених теоретичних та емпіричних досліджень переконливо свідчать про те, що виробничий потенціал охоплює сукупність ресурсів, які безпосередньо використовуються при виробництві продукції за допомогою наявних технологій. Встановлено, що основним параметральним критерієм, від якого залежить рівень продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів, є показник виробництва сільськогосподарської продукції, кількісні параметри якого беруться за основу при розрахунку коефіцієнтів самозабезпечення, покриття імпорту, калорійності, достатності споживання, рентабельності та інших.

Перевірка досліджуваного показника на нормальність розподілу за допомогою тестів відповідності Колмогорова-Смірнова, Андерсона-Дарлінга та модифікованого тесту Колмогорова-Смірнова підтвердила його відповідність такому розподілу.

За результатами порівняльного аналізу сімнадцяти різних моделей і п'яти тестів на відповідність (RUNS, RUNM, AUTO, MEAN і VAR) виявлено, що найбільше статистичних випробувань (чотири) проходить квадратична модель.

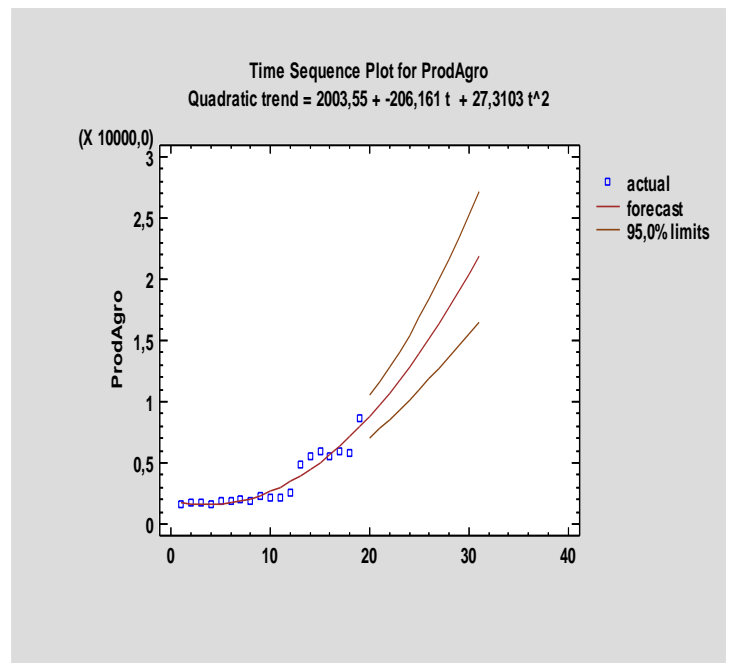
В роботі здійснено прогнозування динаміки зміни його обсягів на майбутні дванадцять часових періодів з метою попереднього визначення рівня продовольчої безпеки за допомогою інструментів економіко-математичного описового моделювання (табл. 2) та побудовано часовий тренд до 2030 року (рис. 5).

Таблиця 2

**Прогноз обсягів виробництва
сільськогосподарської продукції
на одну особу за рік, кг**

Period	Forecast	Lower	Upper
		95,0% Limit	95,0% Limit
20 (2019)	8804,45	7020,34	10588,5
21 (2020)	9718,01	7779,97	11656,0
22 (2021)	10686,2	8557,13	12815,2
23 (2022)	11709,0	9352,18	14065,8
24 (2023)	12786,4	10166,3	15406,6
25 (2024)	13918,5	11000,8	16836,1
26 (2025)	15105,1	11857,3	18352,9
27 (2026)	16346,4	12737,1	19955,7
28 (2027)	17642,3	13641,3	21643,3
29 (2028)	18992,8	14571,1	23414,6
30 (2029)	20398,0	15527,1	25268,8
31 (2030)	21857,7	16510,2	27205,3

Джерело: авторська розробка

**Рис. 5. Прогнозний часовий тренд
ProdAgro**

Джерело: авторська розробка

Встановлено, що найточніший прогноз для майбутніх даних задається квадратичною кривою регресії, яка підходить для всіх вихідних даних. Значення

P-value для квадратичного члену моделі становить 0,000211, що є менше за 0,05, тому зроблено висновок про високу достовірність прогнозування.

На основі квадратичної моделі складено прогнозні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за рік і здійснено інтерпретацію напряму руху показника за трьома сценаріями для кожного прогнозного року (періоду). За всіма сценаріями з достовірністю 95% обсяги виробництва сільськогосподарської продукції будуть зростати. За песимістичним сценарієм (нижній квантиль – Lower 95%) виробництво в 2030 році буде становити 16510,2 кг на одну особу за рік, порівняно з 8659,7 кг у 2018 році (+90,66%), за базовим сценарієм (Forecast) – 21857,7 кг на одну особу за рік (зростання у 2,5 рази), за оптимістичним сценарієм (верхній квантиль – Upper 95%) – 27205,3 кг на одну особу за рік (зростання у 3,1 рази). У будь-якому випадку, навіть за найгіршим сценарієм розвитку подій показник виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за рік виходить на фактичний рівень 2018 року, починаючи з 2022 року.

Зроблено висновок про доцільність застосування методів економічного аналізу та прогнозування для обчислень окремих параметрів у багатовимірному моделюванні соціально-економічних складових системи продовольчої безпеки.

У розділі 4 «Забезпечення продовольчої безпеки в умовах структурних змін в економіці» комплексно оцінено та змодельовано вплив економічних показників на продовольчу безпеку, досліджено важливість побудови харчових балансів з точки зору характеристики структури продовольства протягом звітного періоду та доведено необхідність їх оптимізації, проведено соціально-економічне дослідження доступу населення до продуктів харчування, визначено зовнішньоекономічні умови функціонування системи продовольчої безпеки.

Для подолання наслідків багаторічного зниження обсягів продовольчого виробництва та споживання продуктів харчування, досягнення позитивної динаміки факторів, що сприяють розширеному відтворенню та гарантуванню продовольчої безпеки, автором запропоновано використання методу моделювання економічної ситуації і сценарного прогнозування економічної динаміки.

Складність взаємозв'язку і неоднозначність дії компонентів продовольчої безпеки зумовили необхідність моделювання та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними. За допомогою програмного пакету аналізу статистичних даних Statgraphics XVII Centurion побудована багатofакторна модель для залежної змінної «виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу за рік» (ProdAgro) і незалежних змінних, у розрахунку на одну особу на рік, а саме: наявний дохід (IP), споживання хлібних продуктів (CBread), споживання молока і молочних продуктів (CMilk), споживання м'яса і м'ясних продуктів (CMeat), податкова свобода (TaxF), інвестиційна свобода (InvF), бізнес свобода (BusF), бюджетні видатки за КПКВ 2800000 Міністерства аграрної політики і продовольства України (Budget).

Розраховані моментні коефіцієнти кореляції Пірсона між кожною парою змінних дали змогу відкинути чотири фактори, що мають низькі значення P-value та низькі показники коефіцієнтів кореляції, що свідчить про слабкий зв'язок між ними (менше 50%), та висунути гіпотетичну прогнозну модель у вигляді системи рівнянь:

$$ProdAgro = f(IP, CBread, CMeat, Budget) \quad (2);$$

$$ProdAgro = \varepsilon + C_1 \times IP + C_2 \times CBread + C_3 \times CMeat + C_4 \times Budget \quad (3);$$

де ε – величина випадкових відхилень; $C_{(1,2,\dots,n)}$ – коефіцієнти регресії незалежних змінних.

Для перевірки припущення про можливий вид залежності Y від $X_{1,2,\dots,n}$ побудовано багатофакторну модель регресії приросту виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за рік ($ProdAgro$). Оцінка параметрів моделі була здійснена за допомогою методу найменших квадратів, адже за двома найважливішими показниками такими, як стандартизована асиметрія ($Std. Skewness$) та стандартизований ексцес ($Std. Kurtosis$), залежна змінна Y ($ProdAgro$) відповідає нормальному розподілу. Сформована модель має наступний вигляд:

$$ProdAgro = -8056,65 + 0,143847 \times IP + 70,6093 \times CBread + 25,1778 \times CMeat - 148,068 \times Budget \quad (4);$$

Побудована прогнозна багатофакторна регресійна модель взаємозв'язку компонентів продовольчої безпеки за результатами ANOVA-аналізу виявилася достовірною і статистично значимою, відсутність гетероскедастичності за статистикою Дурбіна-Уотсона засвідчила доцільність використання обраної моделі для досягнення соціально-економічних та інших цілей продовольчої безпеки. Результати моделювання показали, що збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу за рік на 89,46% слід розглядати за рахунок дії змінних факторів: дохід населення, споживання хлібних продуктів, м'яса і м'ясних продуктів, бюджетні видатки на АПК. Доведено, що взаємозв'язок цих факторів є складним і неоднозначним, але їх вплив на виробництво сільськогосподарської продукції є беззаперечним.

У роботі детально вивчено і обґрунтовано необхідність складання харчових балансів, які використовуються для оцінки загального дефіциту і профіциту продовольства в країні. На методологічному рівні запропоновано підхід до оптимізації харчових балансів на основі стандартизації їх форматів і побудови агрегованого харчового балансу через одиницю харчової цінності відповідного продукту, що дозволяє виключити проміжне споживання, подвійний облік продукції та проводити різні види економічного аналізу. Встановлено принципову відмінність від методики формування балансів продовольчих ресурсів Державною службою статистики України, яка полягає у відсутності даних щодо калорійності продуктів харчування. Розроблений за найуживанішими продуктами харчування баланс виявив розбіжність у деталізації продовольчої продукції та товарів, яка полягає, з однієї сторони, у можливості визначення компонентів продуктів харчування з розрахунку на одну особу з точки зору калорійності, вмісту білків і жирів, з іншої – у відсутності переваг з точки зору розуміння загального стану постачання продовольства. Вказане протиріччя було вирішено за допомогою запропонованої

методики стандартизації харчового балансу шляхом відображення у ньому тільки первинної продукції (товарів) через перерахунок переробленої продукції у їх вихідний еквівалент. Розраховані коефіцієнти самозабезпечення та імпортозалежності за трьома видами продукції двома способами показали високий рівень продовольчої безпеки за ними. Доведено, що значення показників за методами майже не відрізняються, що свідчить про правильність обраної методики та достовірність розрахованих коефіцієнтів.

Детальне вивчення теорій та узагальнення концепцій харчування дозволило обрати методику виміру рівня продовольчої безпеки та провести соціально-економічне дослідження доступу населення України до продовольства.

Запропоновано методику виміру продовольчої безпеки (небезпеки) FIES (Food Insecurity Experience Scale), що полягає у формуванні та аналізі аналітичних протоколів на основі досвіду проведених досліджень протягом кількох десятиріч у різних країнах світу в рамках проекту «Voices of the Hungry». Виявлено, що доступна версія FIES-2018, що має переклад майже на 200 різних мовах, не містить точного лінгвістичного перекладу українською мовою. У зв'язку з цим, розроблена адаптована для України анкета для кращого розуміння суті питань для проведення опитування. Систематизація та групування переваг і недоліків методики дали можливість дослідити основний фактор продовольчої безпеки – наявність їжі, а також потенційні результати – стан харчування.

Опрацьовані аналітичні протоколи за квітень 2020 року, були зібрані за допомогою модуля опитування щодо можливостей доступу населення до продуктів харчування, який складається з восьми питань – одне питання стосується емоційного стану респондента, три питання відносяться до якості харчування і чотири питання – кількості продуктів харчування, та перевірені на достовірність за допомогою однопараметричної Rasch-моделі. Розраховані коефіцієнти засвідчили середній рівень продовольчої безпеки населення (табл. 3).

Таблиця 3

**Коефіцієнти рівня продовольчої небезпеки за моделлю Rasch
Prevalence rate food insecure using the Rasch model (Ukraine)**

Raw score	Percentage of individuals	Probability (mod+sev)	Probability (sev)
0	78,75%	0	0
1	2,67%	0,024882	0,000000
2	2,66%	0,100227	0,000000
3	2,65%	0,337889	0,000001
4	2,69%	0,682742	0,000086
5	2,59%	0,910726	0,003664
6	2,64%	0,984718	0,068293
7	2,66%	0,997586	0,410954
8	2,70%	0,998628	0,687016
1. Prevalence rate (Mod+Sev) $FI_{mod+sev}$		0,1337	x
2. Prevalence rate (Sev) FI_{sev}		x	0,0314

Джерело: авторська розробка

Дані табл. 3 свідчать, що коефіцієнт середнього і високого рівня продовольчої небезпеки складає 0,1337 (13,37%), а коефіцієнт високого рівня – 0,0314 (3,14%). Тобто частка населення, що має низький рівень продовольчої безпеки за квітень 2020 року, є досить незначною, навіть в умовах карантинних заходів. Це можна пояснити наявністю запасів продовольства та грошових заощаджень, які мало населення на період проведення дослідження. Надалі, все буде залежати від тривалості карантину та можливостей населення поновити свою роботу після відміни обмежувальних заходів.

Науково обґрунтовано, що застосування методики FIES на практиці дає можливість глибше зрозуміти причини та наслідки відсутності продовольчої безпеки та розробити ефективну політику щодо її забезпечення.

Встановлено, що питання підтримки в Україні високого рівня самозабезпечення продовольством стоїть досить гостро. Акцентується увага на тому, що імпортоорієнтована продовольча державна політика для вітчизняних товаровиробників мала негативний зворотний ефект – вони втратили конкурентні переваги від державної підтримки в плановій економіці, що проявилось в руйнуванні окремих галузей і зниженні в цілому виробництва сільськогосподарської продукції. За допомогою методу порівняльних характеристик визначено вплив зовнішніх чинників на продовольчу безпеку держави. Аналіз стратегій продовольчої безпеки іноземних держав дозволив дійти висновку, що чим кращий економічний стан країни, тим сильніші тенденції до протекціоністського захисту своїх товаровиробників.

Проведений статистичний аналіз взаємозв'язку між експортом та імпортом сільськогосподарської продукції та рівнем виробництва сільськогосподарської продукції за допомогою можливостей багатофакторного аналізу Multiple Variable Analysis, показав досить тісну залежність між досліджуваними змінними. Встановлено, що модель відповідає нормальному розподілу та виявлено досить незначну кореляцію між змінними, причому деякі предиктори корелюють нелінійним способом. Прослідковується також деяка мультиколінеарність, що свідчить про те, що різні комбінації змінних підходять для прогнозування обраного показника. Доведено, що дослідження експортно-імпортних операцій та їх взаємозв'язку з виробництвом сільськогосподарської продукції є важливим для вирішення проблеми продовольчої безпеки як стратегічного напрямку державної політики, однієї з умов збереження економічної стабільності, соціальної рівноваги та суверенітету держави, однак потребує розробки науково-обґрунтованої стратегії продовольчого забезпечення.

У розділі 5 «Необхідність трансформації та стратегічні напрями розвитку системи продовольчої безпеки» обґрунтовано стратегічні орієнтири інвестиційно-інтеграційних елементів продовольчої безпеки, визначено кризові модифікатори та розроблено положення стратегії продовольчої безпеки з урахуванням трансформації державних інституцій і появи нових викликів та загроз.

Обґрунтовано пропозиції щодо розробки стратегії продовольчої безпеки на основі інвестиційно-інтеграційного вектору розвитку національної економіки, які включають: зростання інвестицій у виробництво продукції з високою доданою вартістю, узагальнення інтеграційних мотивів для товаровиробників і потенційних

інвесторів, використання оберненої інтеграції. Доведено, що інтегровані агропромислові формування, які об'єднують в своєму складі різні ланки від виробництва продукції до її реалізації кінцевим споживачам, є ефективними організаційно-правовими формами, які найкраще пристосовані до умов ринкової економіки за рахунок створення замкнутого циклу «виробництво – зберігання – переробка – реалізація» сільськогосподарської продукції.

Проведений аналіз мотивів, що спонукають учасників системи агропромислового виробництва до інтеграції, дозволив зробити висновок, що вони, зазвичай, лежать у площині недосконалості економічних взаємовідносин між учасниками, що виходять на ринок, а не в сфері виробництва чи дії ринкових факторів. На основі цього запропоновано розглядати економічний розвиток і підвищення конкурентоспроможності територій і виробничих продовольчих комплексів через кластер-орієнтовану регіональну політику та створення інтегрованих агропромислових логістичних систем.

Встановлено, що кластер, як форма агропромислової інтеграції, дозволяє виявити взаємозалежність, взаємодоповнюваність галузей, досягти принципу комплементарності, визначити шляхи впровадження нових технологій, інвестицій, інформації, професійних навичок, а також ідентифікувати слабкі ланки, які потребують державної підтримки. Запропоновано вирішувати задачі оптимального розподілу продовольства інтегрованими логістичними структурами через систему оптових продовольчих ринків, на підставі чого розроблена Концепція створення та розвитку гуртових продовольчих хабів.

На основі дослідження світових моделей та альтернативних варіантів фінансування АПК розроблено рекомендації щодо науково-обґрунтованих стратегічних напрямів трансформації державного фінансування та прикладних підходів до диверсифікації фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Встановлено, що пряме бюджетне субсидування сільськогосподарського виробництва є малоефективною короткостроковою державною підтримкою, більше вигідною для великих агрокомпаній. Запропоновано стратегію поступового переходу від прямого субсидування до загальної підтримки товаровиробників, зокрема активного використання пільгового кредитування, в тому числі за рахунок коштів, вивільнених від прямих субсидій, та державного фінансування науково-дослідної діяльності під ретельним контролем державних органів, як механізму зростання продуктивності і доходів у сільському господарстві.

Структурно-функціональний та стратегічний аналіз дозволив визначити ключові напрями забезпечення продовольчої безпеки. Запропоновано відновити у Стратегії національної безпеки України та закріпити у Законі України «Про національну безпеку України» конституційне право громадян України на продовольче забезпечення.

Обґрунтовано важливість імплементації Національної продовольчої стратегії для досягнення таких соціально-економічних параметрів, як стабільне внутрішнє виробництво та економічне зростання. Враховуючи необхідність створення економічного фундаменту життєдіяльності населення та держави, розроблена дорожня карта продовольчої стратегії, метою якої є досягнення візії майбутнього продовольчої безпеки (рис. 6).

Рис. 6. Дорожня карта Національної продовольчої стратегії

Джерело: авторська розробка

Для реалізації дорожньої карти доведено необхідність прийняття Закону про продовольчу безпеку, в якому мають бути узгоджені питання щодо її індикаторів, критеріїв оцінки, визначена методика обчислення всіх показників, чітко прописані умови введення експортно-імпортних чи інших обмежень у цілях продовольчої безпеки держави без порушення міжнародно-правових зобов'язань, зокрема норм СОТ та угод з ЄС. У рамках Національної продовольчої стратегії запропоновано використовувати переваги адресної підтримки найуразливіших верств населення для досягнення та підтримки фізичної й економічної доступності до якісних і безпечних продуктів харчування в обсягах та асортименті, які відповідають медичним нормам споживання, необхідних для активного і здорового способу життя.

Пріоритетом розробки стратегії є створення надійної системи продовольчої безпеки в середньо- і довгостроковому періодах, прогнозування та попередження загроз і ризиків, усунення інституційних бар'єрів для економічного зростання. Запропонований комплекс заходів, підходів, методів, інструментів реалізації стратегії продовольчої безпеки дозволить створити умови для ефективного розвитку агропромислового комплексу та покращення життєвого рівня населення за рахунок власного виробництва продуктів харчування для внутрішнього споживання та постачання надлишку на експорт.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведених досліджень розв'язано наукову проблему розробки теоретичних, методологічних та методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки. Це дало змогу сформулювати теоретичні та методологічні положення, отримати прикладні результати, дійти до ряду теоретичних і науково-практичних висновків.

1. Проведене теоретичне дослідження, детальне опрацювання іноземної й вітчизняної літератури, хронологічний аналіз визначення терміну «продовольча безпека» у нормативно-правових актах довів необхідність його виокремлення з агрегованого поняття «національна безпека» та прийняття спеціалізованого документу, в якому на законодавчому рівні були би чітко визначені поняття, принципи, мета, завдання, суб'єкти та заходи забезпечення продовольчої безпеки на різних ієрархічних рівнях зі створення необхідних умов для фізичного, економічного, соціального доступу будь-якої людини до продуктів харчування в короткостроковій перспективі та в найближчому майбутньому.

2. Порівняльний аналіз теоретико-методологічних напрацювань наукових шкіл щодо розгляду питання продовольчої безпеки та її значення у розвитку економіки дозволив виявити різноманітні підходи до трактування цієї категорії. На основі узагальнення існуючих вітчизняних і зарубіжних наукових поглядів представлено авторське бачення поняття «продовольча безпека» як забезпеченої відповідними ресурсами та економічним потенціалом здатності держави гарантувати незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз потреби населення в продовольстві в обсягах, якості та асортименті, які відповідають науково обґрунтованим стандартам і нормам.

3. З метою вдосконалення методологічних засад дослідження, на основі об'єктивного пізнання проблем продовольчої безпеки та її місця в системі національної економіки було визначено принципи взаємоузгодженого розвитку продовольчих систем, сільського господарства і села, за якого зростає ефективність галузі та економічний добробут сільських спільнот, забезпечується розширене відтворення виробничих ресурсів у певному територіальному просторі відповідно до європейських і світових трендів. Доведено, що економічна сутність проблеми продовольчої безпеки полягає у невідповідності попиту на продукти харчування та можливостями їх виробництва через обмеженість його розвитку й відсутність необхідних ресурсів.

4. На основі опрацювання вітчизняних методик та міжнародних підходів до оцінювання продовольчої безпеки встановлено, що відбувається зміщення акценту з індивідуального забезпечення продовольчої безпеки (окремої людини) на загальне (ресурсна наявність і доступність в цілому). Проведено SWOT-аналіз продовольчої безпеки згідно з глобальним індексом продовольчої безпеки (GFSI), який показав, що найсильнішими сторонами є частка населення за межею бідності та безпечність харчових продуктів, найслабкішими – корупція і стандарти харчування. Даний аналіз, деталізований за трьома ключовими факторами – допустимість, доступність, якість та безпечність харчування, додатково виявив, що у харчуванні українців, насамперед, відсутня збалансованість і надзвичайно високою є частка витрат на харчування. Використання різних методичних підходів до оцінки продовольчої безпеки дозволило отримати більш комплексну оцінку, що сприяло підвищенню ефективності дослідження.

5. Опрацьовано та запропоновано теоретико-методологічний підхід до оцінювання моделі продовольчої безпеки національної економіки на основі багатокomпонентного сценарного аналізу за допомогою когнітивного FLC-моделювання. Оцінка впливу заданих факторів на безпечність моделі дозволила виявити проблемний компонент – «стратегія стимулювання агровиробництва», оптимізувати її параметри з метою прийняття ефективних управлінських рішень та гарантування продовольчої безпеки.

6. Вивчення та аналіз досягнень економічної науки дозволили сформулювати постулати парадигми продовольчої політики на період 2020-2030 рр. і обґрунтувати стратегічні принципи розвитку, на яких вона має реалізовуватися і базуватися. Встановлено, що парадигма продовольчої безпеки у повній мірі реалізується тоді, коли забезпечені умови для взаємоузгодженої дії складових механізму продовольчої трансмісії, який через глибинні системні трансформації і перетворення забезпечує вихід виробництва сільськогосподарської продукції на якісно новий індустріально-технологічний рівень, сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності на всіх продовольчих ринках.

7. Опрацювання статистичних даних дало змогу розвинути наукові підходи щодо оцінки впливу виробництва та споживання сільськогосподарської продукції на продовольчу безпеку та провести кількісне її оцінювання за допомогою двох груп показників: рівня самозабезпечення країни продовольством, у тому числі у розрізі основних продуктів харчування, та рівня і динаміки споживання продуктів харчування. Проведений аналіз засвідчив спроможність України задовольнити

внутрішні потреби в сільськогосподарській продукції завдяки власному виробництву та стати експортером за умов стабілізації і зростання економіки.

8. Доведено, що продовольча безпека на регіональному рівні є невід'ємною частиною національної продовольчої безпеки. Удосконалено методичний підхід до оцінки продовольчої безпеки шляхом розрахунку п'ятикомпонентного інтегрального показника, практичне застосування якого показало, що рівень продовольчого забезпечення в цілому України та п'яти досліджуваних областей відповідає допустимому (середньому) значенню, однак, при цьому виявлені загальні тенденції зниження виробництва, особливо в тваринницькій галузі. Обґрунтовано, що основні завдання продовольчої безпеки, що мають вирішуватись на регіональному рівні, визначаються їх потенційними можливостями з виробництва продовольчої продукції.

9. Проведені теоретичні та емпіричні дослідження дозволяють стверджувати, що виробничий потенціал охоплює сукупність ресурсів, які безпосередньо використовуються при виробництві продукції за допомогою наявних технологій. Встановлено, що основним параметральним критерієм, від якого залежить рівень продовольчої безпеки як країни в цілому, так і окремих регіонів, визначено показник виробництва сільськогосподарської продукції, кількісні параметри якого беруться за основу при розрахунку коефіцієнтів самозабезпечення, покриття імпорту, калорійності, достатності споживання, рентабельності та інших. Оцінка цього показника за допомогою інструментів економіко-математичного описового моделювання дозволила скласти прогноз динаміки зміни його обсягів на майбутні дванадцять часових періодів для визначення рівня продовольчої безпеки.

10. Моделювання впливу компонентів та їх значень на рівень продовольчої безпеки як складної системи за допомогою можливостей багатовимірного статистичного аналізу Statgraphics XVII Centurion дозволило відібрати п'ять факторів-предикторів, які найбільше впливають на досліджувану характеристику системи. Побудована прогнозна багатофакторна регресійна модель взаємозв'язку компонентів продовольчої безпеки за результатами ANOVA-аналізу виявилася достовірною і статистично значимою, відсутність гетероскедастичності за статистикою Дурбіна-Уотсона засвідчила доцільність використання обраної моделі для досягнення соціально-економічних та інших цілей продовольчої безпеки.

11. Для детального вивчення і оцінки ситуації з забезпеченням продуктами харчування і станом сільського господарства доцільно складати харчові баланси, які підходять також для оцінки загального дефіциту і профіциту продовольства в країні. На основі аналізу їх різних форматів розроблено баланс за найуживанішими продуктами харчування за методикою стандартизації на основі їх поживної цінності та розраховано коефіцієнти самозабезпечення та імпортозалежності за трьома видами продукції, які засвідчили високий рівень продовольчої безпеки за ними. Дослідження теорій та концепцій харчування дало можливість запропонувати проведення соціально-економічного виміру доступу населення України до продуктів харчування. Опрацьовані аналітичні протоколи опитування, перевірені на достовірність за допомогою Rasch-моделі, засвідчили середній рівень продовольчої безпеки населення протягом аналізованого періоду.

12. Встановлено, що питання підтримки в Україні високого рівня

самозабезпечення продовольством стоїть досить гостро. Імпортоорієнтована продовольча державна політика для вітчизняних товаровиробників мала негативний зворотний ефект – вони втратили конкурентні переваги від державної підтримки в плановій економіці, що проявилось в руйнуванні окремих галузей і зниженні в цілому виробництва сільськогосподарської продукції. Аналіз стратегій продовольчої безпеки іноземних держав дозволив дійти висновку, що чим кращий економічний стан країни, тим сильніші тенденції до протекціоністського захисту своїх товаровиробників, що дало змогу розвинути наукові підходи до розробки механізму забезпечення продовольчої безпеки шляхом підтримки власного виробництва продукції та самозабезпеченості населення регіонів за допомогою фінансових інструментів на основі принципів системного підходу.

13. Досягнення продовольчої безпеки в сучасних умовах зумовлює необхідність вирішення теоретико-методологічної задачі – визначення стратегії продовольчої безпеки через застосування економічних інструментів з метою інвестиційно-інтеграційного шляху розвитку, який має бути закладений в основі структурної перебудови економіки. Поквартальний аналіз капітальних інвестицій показав, що поточний рівень інвестицій у сільське господарство недостатній для забезпечення підвищення продуктивності продукції та нарощення її експортного потенціалу. Запропоновано «напрями зростання» та інтеграційні мотиви стратегії продовольчої безпеки. Доведено, що економічний розвиток і підвищення конкурентоспроможності територій і виробничих продовольчих комплексів доцільно розглядати через кластер-орієнтовану регіональну політику, створення інтегрованих агропромислових логістичних систем, на основі чого була розроблена Концепція створення і розвитку оптових продовольчих ринків (хабів).

14. Сучасна система продовольчої безпеки значною мірою залежить від внутрішніх і зовнішніх загроз, зокрема дії циклічних фінансових і продовольчих криз. Максимальне врахування дії таких факторів розглядаємо через систему відносно нових викликів для сучасного світу, таких як кліматичні зміни, епідеміологічні кризи, медична бідність, низький рівень фінансової грамотності сільського населення, тому об'єктивно постає питання розробки і реалізації стратегії та інструментів фінансової підтримки, а також розширення доступу до фінансових послуг. Запропоновано стратегію поступового переходу від прямого субсидування до загальної підтримки товаровиробників, зокрема пільгового кредитування та державного фінансування науково-дослідної діяльності, як механізму зростання продуктивності і доходів у сільському господарстві.

15. Враховуючи проблеми трансформації державних інституцій, нові виклики та завдання, необхідність створення економічного фундаменту життєдіяльності населення розроблена дорожня карта продовольчої стратегії, метою якої є досягнення візії майбутнього продовольчої безпеки. У рамках Національної продовольчої стратегії запропоновано відновити та закріпити у нормативно-правових документах конституційне право громадян України на продовольче забезпечення, прийняти Закон про продовольчу безпеку, використовувати переваги адресної підтримки найуразливіших верств населення для досягнення та підтримки фізичної й економічної доступності до якісних і безпечних продуктів харчування в обсягах та асортименті, які відповідають медичним нормам споживання, необхідних

для активного і здорового способу життя.

16. Забезпечення продовольчої безпеки є важливим фактором соціально-економічного розвитку України, елементом економічної і національної безпеки держави. Нестабільність сучасної системи продовольчої безпеки, її суттєва залежність від параметрів ендогенного і екзогенного впливу вимагає її трансформації на основі ринкових принципів функціонування з врахуванням структурних змін та нелінійності економічно-соціального розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Румик І.І. Продовольча безпека держави: питання теорії, методології, практики: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. 420 с. (24,40 д.а.)
2. Румик І.І. Інвестування розвитку окремих продуктових підкомплексів. Цукробуряковий підкомплекс. *Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України.* / за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. С. 415-434. (1,26 д.а.).
3. Румик І.І. Аграрно-промислові формування в цукробуряковому виробництві. *Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку:* монографія. / за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. С. 250-315. (2,71 д.а.).
4. Румик І.І. Продовольча безпека України: стан, проблеми, тенденції. *Менеджмент ХХІ століття: проблеми та перспективи:* колективна монографія до 35-річчя створення економічного факультету Уманського НУС. Умань, Редакційно-видавничий відділ УНУС, 2011. С. 352-355. (0,24 д.а.).
5. Румик І.І. Шляхи вдосконалення бюджетної політики. *Розвиток інформаційного суспільства:* колективна монографія у 10-ти томах / Том 6. Фінансова політика держави на макrorівні / за ред. проф. Грушка В.І. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «Крок», 2012. С. 43-58, С. 94-104. (0,91 д.а.).
6. Румик І.І. Залучення фінансових ресурсів довгострокового характеру в системі стратегічного планування. *Розвиток інформаційного суспільства:* колективна монографія у 10-ти томах / Том 7. Фінансова політика держави на мікрорівні / за ред. проф. Лаптева С.М. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «Крок», 2012. С. 53-66, С. 81-85. (0,62 д.а.).
7. Румик І.І. Продовольча безпека в системі економічної безпеки держави. *Розвиток інформаційного суспільства:* колективна монографія у 10-ти томах. Том 8. Економічна безпека держави на макро- та мікрорівнях / за ред. проф. Сідака В.С. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «Крок», 2012. С. 27-36, С. 68-81. (0,80 д.а.).
8. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. *Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства:* колективна монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. С. 132-145. С. (0,89 д.а.).

У наукових фахових виданнях України:

9. Румик І.І. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в українській економіці. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 16. Київ. 2007. С. 89-95. (0,39 д.а.).
10. Румик І.І. Кредитування як джерело фінансування інноваційної діяльності підприємства. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 18. Т.3. Київ. 2008. С. 101-109. (0,50 д.а.).
11. Румик І.І. Управління дебіторською заборгованістю як основа економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 20. Т.1. Київ. 2009. С. 151-160. (0,49 д.а.).
12. Румик І.І. Вдосконалення системи грошового обігу в Україні. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 22. Київ. 2010. С. 66-74. (0,62 д.а.).
13. Румик І.І. Вплив банківського кредитування на економіку України. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія «Економіка»*. Випуск 9. Київ: АМУ, 2011. С. 113-120. (0,41 д.а.).
14. Румик І.І. Оцінка загроз продовольчої безпеки України. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 32. Т2. Київ: Університет екон. та права «Крок». 2012. С. 137-143. (0,45 д.а.).
15. Румик І.І. Інвестиційна діяльність в умовах продовольчої та фінансової кризи. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія «Економіка»*. Випуск 12. Київ: АМУ, 2012. С. 141-148. (0,45 д.а.).
16. Румик І.І. Особливості реформування агропродовольчого сектора національної економіки. *Зовнішня торгівля. Економічна безпека*. Випуск 9. Київ: Університет економіки та права «КРОК». 2012. С. 78-84. (0,57 д.а.).
17. Румик І.І. Механізм забезпечення продовольчої безпеки в ринковій економіці. *Збірник наукових праць «Вчені записки Інституту економіки та права «КРОК»*. Вип. 33. Київ: Університет економіки та права «Крок». 2013. С. 63-70. (0,56 д.а.).
18. Румик І.І. Методи економічного дослідження продовольчого забезпечення. *Агросвіт*. 2015. №12. С. 23-29. (0,62 д.а.).
19. Румик І.І. Розвиток виробництва та споживання продовольства в світовій економіці. *Наука й економіка*. 2016. №1 (41). С. 99-106. (0,64 д.а.).
20. Румик І.І. Територіальні особливості формування системи продовольчого забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2016. №2. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (0,74 д.а.).

У наукових фахових виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

21. Румик І.І. Індикатори продовольчої безпеки України. *Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»*. (Ulrich's Periodicals Directory, РІНЦ). Вип. 34. Київ. 2013. С. 85-92. (0,56 д.а.).
22. Румик І.І. Формування внутрішнього ринку зернових і технічних культур в умовах продовольчої кризи. *Збірник наукових праць Вінницького національного*

аграрного університету. Серія: Економічні науки. (Index Copernicus, РІНЦ). Вип. 4 (81). Т1. Вінниця. 2013. С. 196-207. (0,69 д.а.).

23. Румик І.І. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. (Ulrich's Periodicals Directory, РІНЦ) Вип. 35. Київ. 2014. С. 22-32. (0,79 д.а.).

24. Румик І.І. Ресурсне забезпечення продовольчої безпеки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. (Ulrich's Periodicals Directory, РІНЦ). Вип. 36. Київ. 2014. С. 37-44. (0,52 д.а.).

25. Румик І.І. Системний підхід до забезпечення продовольчої безпеки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. (Ulrich's Periodicals Directory, РІНЦ). Вип. 39. Київ. 2015. С. 31-40. (0,69 д.а.).

26. Румик І.І. Методичні підходи до оцінки ресурсного потенціалу продовольчого виробництва. *Вчені записки Університету «КРОК»*. (Ulrich's Periodicals Directory, РІНЦ). Вип. 40. Київ. 2015. С. 19-28. (0,68 д.а.).

27. Румик І.І. Стратегія фінансової підтримки продовольчого виробництва. *Вчені записки Університету «КРОК»* (Index Copernicus, SIS, ISI, CrossRef, ISSN International Centre, Google Scholar, Academic Resource Index ResearchBib, Ulrichsweb Global Serials Directory). №4 (56). Київ. 2019. С. 64-73. (0,90 д.а.).

28. Румик І.І. Застосування когнітивного інструментарію у дослідженнях економічних моделей продовольчого забезпечення. *Формування ринкових відносин в Україні*. (Index Copernicus, Google Scholar, CyberLeninka, eLIBRARY.ru). 2020. №2 (225). С. 70-80. (0,86 д.а.).

У зарубіжних виданнях:

29. Rumyk I.I. Food security in today's climate changes. *Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka*. Zbiór raportów naukowych. (РІНЦ). Wrocław: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2013. Str. 58-61. (0,36 д.а.).

30. Rumyk I.I. Food security and sustainable resource use. *Naukowe prace, praktyka, opracowania, innowacje 2013 roku*. Zbiór raportów naukowych. (РІНЦ). Zakopane: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2013. Str. 127-130. (0,27 д.а.).

31. Румык И.И. Инновационные пути обеспечения продовольственной безопасности. *Application of New Technologies in Management and Economy*. ANTiM. 2014. Belgrade, Serbia. pp. 866-874. (0,58 д.а.).

32. Rumyk I.I. World features of forming of the food security system use. *Projekty naukowe*. Zbiór raportów naukowych. (РІНЦ). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2015. Str. 66-68. (0,21 д.а.).

33. Румык И.И. Развитие Китайско-Украинского сотрудничества в решении продовольственной проблемы. Китайсько-Українське гуманітарне співробітництво в рамках концепції «Один пояс – Один шлях». КНР. Тяньцзинь, 2016/17. С. 66-70. (0,31 д.а.).

34. Garbowski M., Lubenchenko O., Perederii N., Moskalenko N., **Rumyk I.** Economic and mathematical modeling of loan risks for credit unions. *Journal of Management Information and Decision Sciences*. (Scopus, Open J-Gate, Wolrdcat, CNKI, SCIMAGO, JournalTOC). 2019. Volume 22. Issue 4. pp. 495-500. (0,51 д.а.; особисто

автору 0,12 д.а.: економічне моделювання ризиків кредитування діяльності підприємств небанківськими установами).

В інших виданнях:

35. Румик І.І. Перспективи активізації інвестиційної діяльності в Україні. *Фінансове та інституційне забезпечення підприємництва в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2005 р.). Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. С. 86-90. (0,28 д.а.).

36. Румик І.І. Фінансова стійкість підприємства та напрями її підвищення. *Проблеми управління у сфері підприємництва*: II Всеукраїнська міжвузівська науково-практична конференція (24 квітня 2008 р.). Книга 1. Київ, 2009. С. 130-133 (0,12 д.а.).

37. Румик І.І. Інвестиційні моделі поживлення економічного розвитку країни. *Антикризові механізми регіонального та муніципального розвитку*. Міжнародна науково-практична конференція (9 квітня 2010 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах. Ч1. 2010. С. 201-204. (0,12 д.а.).

38. Румик І.І. Забезпечення продовольчої безпеки України. *Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування*. Науково-практична конференція за міжнародною участю (8 квітня 2011 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах. Ч1. 2011. С. 254-256. (0,12 д.а.).

39. Румик І.І. Покращення фінансово-економічного стану підприємств для забезпечення продовольчої безпеки держави. *Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту*. II Міжвузівська науково-практична конференція (16 жовтня 2011 р.). Буча: Український гуманітарний інститут, 2011. С. 33-34. (0,07 д.а.).

40. Пилипенко О.О., **Румик І.І.** Фінанси підприємства: навч.-метод. посібник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2011. С. 114-207. (13,42 д.а.; особисто автору 5,29 д.а.: методика визначення безпекового компоненту оцінки фінансового стану підприємств усіх видів діяльності).

41. Румик І.І. Механізм забезпечення продовольчої безпеки в ринковій економіці. *Завдання державного, регіонального та муніципального управління в контексті нових реалій національного розвитку*. Науково-практична конференція за міжнародною участю (6 квітня 2012 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах. Ч1. 2012. С. 262-264. (0,13 д.а.).

42. Румик І.І. Продовольча безпека України в регіональному вимірі. *Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації*. II Міжнародна науково-практична конференція (18-19 квітня 2012 р.). Буча: УГІ, 2012. С. 32-33. (0,12 д.а.).

43. Румик І.І. Продовольча безпека, її місце та роль у системі суспільного відтворення. *Кримський економічний вісник*. Науковий журнал. 1 (01) грудень 2012. Частина II. Сімферополь. 2012. С. 181-184. (0,50 д.а.).

44. Румик І.І. Фінансово-економічні умови забезпечення продовольчої безпеки. *Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту*. III Міжвузівська науково-практична конференція (21 жовтня 2012 р.). Буча: Український гуманітарний інститут. 2012. С. 7-8. (0,12 д.а.).
45. Румик І.І. Концепції формування еколого-продовольчої безпеки. *Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації*. III Міжнародна наукова конференція, (Київ-Буча, квітень 2013). Київ: Міленіум, 2013. С. 46-48. (0,15 д.а.).
46. Румик І.І. Стратегія економічного та продовольчого розвитку України. *Бізнес та умови його розвитку: національна та міжнародна практика*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 27-28 вересня 2013 р.) / Наукове об'єднання «Economics». Сімферополь: НО «Economics», 2013. С. 39-42. (0,23 д.а.).
47. Румик І.І. Системна оцінка забезпечення продовольчої безпеки. *Актуальні питання теорії та практики фінансового менеджменту*: матеріали IV Міжвузівської науково-практичної конференції (Буча, 27 жовтня 2013 р.). Київ: Міленіум, 2013. С. 23-25. (0,13 д.а.).
48. Богущ Г.В., Румык И.И. Влияние климатических изменений на продовольственную безопасность Украины и других стран мира. *Предпринимательство в Беларуси: опыт становления и перспективы развития*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Мінськ, 10 квітня 2014) / Под общей редакцией В.Л. Цыбовского. Минск: Ковчег, 2014. С. 148-150. (0,13 д.а.; особисто автору 0,07 д.а.: обґрунтування впливу природно-кліматичних факторів на зміну структури агропродовольчого виробництва).
49. Румик І.І. Демографічний аспект продовольчої безпеки. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. (24-25 квітня 2014 р.). Умань: ВПЦ «Візаві». Ч.2. 2014. С. 71-73. (0,14 д.а.).
50. Румик І.І. Фінансове забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні. *Стратегія розвитку України: Економічний та гуманітарний виміри*: матеріали першої науково-практичної конференції (16 жовтня 2014 р.). Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2014. С. 45-46. (0,14 д.а.).
51. Румик І.І. Продовольча безпека як категорія економічної теорії. *Економічна теорія та освіта XXI століття*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 вересня 2015 р.) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2015. С. 175-178. (0,19 д.а.).
52. Румик І.І. Фінансова підтримка інноваційно-інвестиційного розвитку АПК. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (17 жовтня 2017 р.). Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. С. 218-221. (0,25 д.а.).
53. Румик І.І. Реформування системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування. *Формула ідеального соціального забезпечення*: Збірник матеріалів Науково-практичної конференції (9 листопада 2017 р.) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2017. С. 86-88. (0,18 д.а.).

54. Румик І.І. Принципи субсидіарності та самоврядування у розвитку сільських територій. *Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції*: матеріали II науково-практичної конференції (31 травня 2018 р.) / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018. С. 217-220. (0,19 д.а.).

55. Румик І.І. Вдосконалення бюджетного процесу в Україні. *Актуальні питання сучасної науки та практики*: збірник матеріалів Науково-практичної конференції молодих учених (15 листопада 2018 р.) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2018. С. 83-85. (0,18 д.а.).

56. Румик І.І. Сутність соціального захисту та його роль у забезпеченні добробуту населення. *Пенсійна система*: підручник. / за ред. Грушка В.І., Скулиш Ю.І. 4-те вид., доп. і перероб. Київ, 2019. С. 9-37. (28,90 д.а.; особисто автору 1,58 д.а.: методичні підходи до обґрунтування споживчого кошика на основі мінімального прожиткового мінімуму для формування адресної продовольчої підтримки найуразливіших верств населення).

57. Румик І.І. Соціально-економічні умови регіонального розвитку в умовах бюджетно-фінансової децентралізації. *Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2019 р.). Житомир, 2019. С. 373-375. (0,21 д.а.).

58. Румик І.І. Забезпечення прав споживачів фінансових послуг. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали міжнародної конференції (21-22 листопада 2019 р.). Ч.1. Київ, 2019. С. 330-332. (0,17 д.а.).

59. Румик І.І. Методи оцінювання моделей довгострокового прогнозування діяльності агровиробників. *Розвиток агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки*. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 31 березня 2020 р.). Полтава: кафедра економіки та міжнародних економічних відносин ПДАА. 2020. С. 108-112. (0,22 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Румик І.І. Продовольча безпека в умовах комплементарності національної економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню продовольчої безпеки в умовах комплементарності національної економіки. Систематизовано та розширено наукові підходи до дослідження продовольчої безпеки як складової національної безпеки. Розвинуто методологічні засади комплементарності національної економіки та її зв'язку з продовольчою безпекою, визначено її соціально-економічні параметри.

Узагальнено методики вибору індикаторів та обґрунтовано критерії продовольчої безпеки, охарактеризовано причинно-наслідкові зв'язки впливу

компонентів на продовольчу безпеку за результатами сценарного моделювання. Доведено необхідність розробки парадигми продовольчої безпеки та розкрито особливості дії механізму продовольчої трансмісії. Здійснено аналітично-прогнозу оцінку виробництва і споживання сільськогосподарської продукції та удосконалено систему оцінювання регіональної продовольчої безпеки. Розроблено харчовий баланс за методикою стандартизації та проведено соціально-економічне дослідження рівня продовольчої безпеки населення. Запропоновано підходи до удосконалення державної продовольчої політики та сформовано пропозиції щодо фінансової підтримки виробництва. Розроблено положення стратегії продовольчої безпеки з врахуванням структурних змін національної економіки.

Ключові слова: продовольча безпека, комплементарність, національна економіка, виробництво, споживання, фінансова підтримка, стратегія.

ABSTRACT

Rumyk I.I. The food security in the context of the complementarity of the national economy. – The manuscript.

A thesis for the Academic Degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.03 – Economy and Management of the National Economy. – KROK University. Kyiv, 2020.

The theoretical and methodological bases of the study of the problem of food security are substantiated in the dissertation, an analysis of scientific papers on the evolution of approaches to the concept of «food security» is carried out, its elements are structured. A comparative analysis of the theoretical and methodological approaches of the main scientific schools to consider this issue has been carried out. A modern understanding of food security as a global problem that has a global character and affects all aspects of society is defined.

The modern scientific works, articles and publications devoted to the studied issues are analyzed. Various approaches to the interpretation of the concept of «food security» are revealed. The necessity of clarifying and expanding the concept of food security, in-depth economic content of the category is substantiated. Conceptual approaches to understanding the essence of food security are generalized and systematized. A chronological analysis of the definition of the concept of «food security» in the regulatory legal acts has been carried out. The author's vision of the concept of «food security» by the resource-reproduction approach is presented.

The classification of methods of economic studies of food security is systematized. The necessity of choosing special methods of situation analysis and predictive assessment is substantiated. The specificity of the functioning of agriculture in modern conditions is determined. The socio-economic parameters of food security are investigated. The methodological approach to justifying the complementarity of food security in the national economy has been improved. The signs of complementarity of the mutual development of agricultural producers, rural territorial communities and rural areas are identified.

The methodological approaches to determining food security are analyzed. The international food security assessment methodologies are developed. A SWOT analysis of food security was carried out, its strengths and weaknesses were identified. A lack of

balance in the nutrition of Ukrainians and an extremely high share of food expenses were revealed.

It is established that theoretical and methodological approaches to the study of food security should be based on two general scientific approaches such as systemic and integrated. A new methodological approach to assessing the food security model of the national economy based on multicomponent scenario analysis using cognitive FLC modeling is proposed. The impact of the specified components on the model's security is assessed and its parameters are optimized.

The paradigm centrality of food security is proved. The postulates of food policy paradigm are formulated. A qualitatively system of strategic principles of development was determined on which it should be implemented and based. At the methodological level, the basic impulse components of the food transmission are defined.

Scientific approaches to assessing the impact of agricultural production and consumption on food security have been developed. Negative trends in the modern development of the main branches of agriculture such as crop production and livestock farming have been identified. Using the balance method the consumption funds of products is analyzed. Directions for the development of agricultural production based on the «growth strategy» are determined.

An improved methodological approach to assessing food security by calculating the integral coefficients for individual food products is proposed. A comprehensive assessment of the food security of Ukraine and the five pilot regions using a ball-oriented approach was carried out. The five-component integral indicator of the level of food supply is calculated. The main parametric criteria level of food security of the country as a whole and individual regions is defined. The assessment of agricultural production using the tools of economic-mathematical descriptive modeling is evaluated. The model for normality of distribution using the compliance tests Kolmogorov-Smirnov, Anderson-Darling and modified test of Kolmogorov-Smirnov is validated. The more statistical tests is a quadratic model, based on which the projected volumes of production of agricultural products per capita per year, is proved. Using the Statgraphics XVII Centurion statistical data analysis software package, a multi-factor model is constructed, the presence and type of relationship between independent variables is verified and established. A predictive multi-factorial regression model of the relationship of food security components is built. An ANOVA analysis has been carried out.

The necessity of building food balances is proved. At the methodological level, a methodical approach to optimizing food balances based on the standardization of their formats is proposed. The coefficients of self-sufficiency and import dependence for three types of products are calculated. The methodology for conducting a socio-economic study of the level of food security of the population (FIES) for use in Ukraine has been adapted. The statistical analysis of the relationship between export and import of agricultural products and the level of agricultural production using the Multiple Variable Analysis has been carried out.

The necessity of developing a scientifically based food supply strategy based on the investment and integration development path is substantiated. It is proposed to solve the problem of optimal distribution of food by integrated logistics structures through the system of wholesale food markets. The Concept of creation and development of wholesale

food markets (hubs) was developed. The world models of financing the agricultural sector are investigated. The implementation of the National food strategy to achieve socio-economic parameters is justified. The model food security strategy whose goal is achieving the vision of a future food security, is developed. According to implementation the strategy, the necessity of the adoption of the new Law on food security is proved.

Key words: food security, complementarity, national economy, production, consumption, financial support, strategy.

АННОТАЦИЯ

Румык И.И. Продовольственная безопасность в условиях комплементарности национальной экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. Высшее учебное заведение «Университет экономики и права «КРОК». Киев, 2020.

Диссертация посвящена исследованию продовольственной безопасности в условиях комплементарности национальной экономики. Систематизированы и расширены научные подходы к исследованию продовольственной безопасности как составляющей национальной безопасности. Разработаны методологические основы комплементарности национальной экономики и ее связи с продовольственной безопасностью, определены ее социально-экономические параметры.

Обобщены методики выбора индикаторов и обоснованы критерии продовольственной безопасности, охарактеризованы причинно-следственные связи влияния компонентов на продовольственную безопасность по результатам сценарного моделирования. Доказана необходимость разработки парадигмы продовольственной безопасности и раскрыты особенности действия механизма продовольственной трансмиссии. Осуществлена аналитико-прогнозная оценка производства и потребления сельскохозяйственной продукции и усовершенствована система оценивания региональной продовольственной безопасности. Разработан пищевой баланс по методике стандартизации и проведено социально-экономическое исследование уровня продовольственной безопасности населения. Предложены подходы к усовершенствованию государственной продовольственной политики и сформированы предложения по финансовой поддержке производства. Разработаны положения стратегии продовольственной безопасности с учетом структурных изменений национальной экономики.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, комплементарность, национальная экономика, производство, потребление, финансовая поддержка, стратегия.